

Glasilo Vicepostulature postupka mučeništva

STOPAMA POBIJENIH

»Fra Leo Petrović i 65 subraće«

Godina VI., broj 2 (11), Široki Brijeg, srpanj – prosinac 2013., cijena 3 KM (12 kn)

PRONAŠLI SMO I FRA MARTINA SOPTU

str. 44.

POBIJENI HERCEGOVAČKI FRANJEVCI 1942. – 1945.

Široki Brijeg – mlinica

Široki Brijeg – samostan

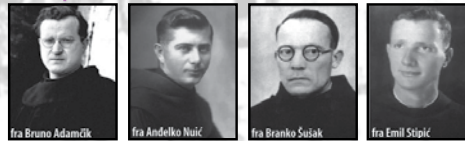
Mostarski Gradac

Mostar

Križni put

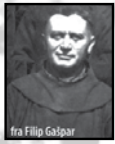
Ljubuški

Zagvozd

Čitluk

Izbično

Macelj

Kočerin

Zanagline

Međugorje

Vrgorac

Čapljina

Zagreb

Velika Gorica

Pobili ih komunisti:

1942.: 1

1944.: 1

1945.: 64

Znani grobovi: 31

Široki Brijeg: 22

Kočerin: 2

Čitluk: 3

Međugorje: 1

Macelj: 3

Tražimo svjedočenja glede njihova pogubljenja.
Ako išta o tome znate, dojavite što prije Vicepostulaturi.
Također dojavite ako ste na njihov zagovor dobili neku milost ili čudo.

VICEPOSTULATURA POSTUPKA MUČENIŠTVA »FRA LEO PETROVIĆ I 65 SUBRAĆE«
Kard. Štepinca 14, 88220 Široki Brijeg; tel.: (039) 700-325; faks: (039) 700-326
e-adresa: mostar@pobijeni.info; web: www.pobijeni.info

Dekret pape Urbana VIII.

U skladu s dekretom pape Urbana VIII. i uredbom II. vat. sabora izjavljujemo da ne želimo preteći sud Crkve kome se potpuno podvrgavamo. Riječi »mučenik«, »mučeništvo«, »čudesa« i slično imaju u ovom glasilu samo vrijednost ljudskog svjedočenja.

STOPAMA POBIJENIH

glasilo Vicepostulature postupka mučeništva
»Fra Leo Petrović i 65 subrača«, VI., 2 (11),
Široki Brijeg, 2013.

Glavni i odgovorni urednik:
fra Miljenko Stojić, vicepostulator

Lektura i korektura:
Zdenka Leženić

Adresa:
BiH: Kard. Stepinca 14, 88220 Široki
Brijeg
HR: Humac 1, p. p. 1, 20352 Vid

Veza:
tel.: (039) 700-325
faks: (039) 700-326
e-pošta: mostar@pobijeni.info
internet: www.pobijeni.info

Grafički prijelom i tisak:
FRAM-ZIRAL, Mostar

Glasilo izlazi polugodišnje:
siječanj i srpanj

Stare brojeve, osim ovoga posljednjeg, možete u pdf obliku preuzeti sa stranica portala pobijeni.info u poglavlju Izdavaštvo.

Cijena pojedinog primjerka:
3 KM; 12 KN; 3,75 EUR; 4,25 CHF;
6,50 USD; 6,50 CAD

Godišnja pretplata (s poštarinom):
BiH 7,5 KM; RH 33 KN; EU 7,5 EUR;
CH 8,50 CHF; SAD 13 USD;
Canada 13 CAD

Slanje pretplate, dobrovoljnih priloga...
(s naznakom za Vicepostulaturu i za što):
a) poštanskom uputnicom
b) UniCredit Bank d.d. Mostar, poslovna Ljubuški:
žiro-račun (BiH): 3381602276649744
devizni račun (inozemstvo):
IBAN: BA393381604876650839
SWIFT: UNCRBA22

ISSN: 1840-3808

RIJEČ UREDNIKA

fra Miljenko Stojić

Dragi čitatelji!

Živimo u vremenu kada hrvatsko društvo s obiju strana granice još uvijek nema snage uhvatiti se u koštac s nataloženim nerazjašnjenim događajima iz prošlosti. Poglavitno su to oni iz komunističkoga vremena. Neki bi nadodali da su to i oni iz Domovinskoga rata, no ove druge zacijelo ćemo laganije raščistiti ako nam oni prvi budu jasni. Oni su, naime, uvjetovali da se dogodi mnogo toga što se inače ne bi dogodilo. Samo treba imati dovoljno hrabrosti i dovoljno strpljenja te krenuti u tom pravcu. Žao mi je kada ljudi umjesto traženja istine zaglibe u obranu ove ili one ideologije, posredno time i zločina koje je činila. A bilo ih je! I ne ponovili se više.

Područje našega razmatranja, našega glasila, svakako jest hudo komunističko razdoblje u hrvatskoj povijesti. Sve ostalo prepuštamo drugima. Ubijeni hercegovački franjevci, kao i čitav taj povijesni kontekst, zahtijevaju od nas da budemo do kraja pošten i stručni. To ponekada znači poniranje i u istraživanje koje se nekome može učiniti stajanje na ovu ili onu stranu. Ne, to je samo istraživanje i ništa više. Jedina strana na koju imamo pravo stati jest strana mučeništva. Postupak mučeništva to traži od nas i na nama je da krenemo tim putem ili se svega okanim. Bit će, dapače, i onih za koje ne ćemo moći dokumentirati mučeništvo pa ćemo ih morati isključiti iz ovoga postupka, ali i dalje ćemo nastaviti raditi na njihovu slučaju. Nešto slično čini i Komisija HBK i BK BiH za hrvatski martiro-

logij čiji je Vicepostulatura član u liku vicepostulatora fra Miljenka Stojića. Među mnoštvom ubijenih traži one koji su mučenički završili svoj ovozemaljski život. To znači da su ubijeni iz mržnje prema vjeri i da su to primili kršćanski postojano. Sve ostalo iz njihova života zapravo je nebitno. Bit će popisani i učinit će se sve što je potrebno da ih Crkva jednoga dana prizna mučenicima. Uz njih će naravno biti popisani i svi drugi ubijeni. Povijesni je to kontekst koji je ostavio dubok trag u našem narodu i u Crkvi u Hrvata.

Primijetit ćete da smo ovoga puta štedjeli na opremi teksta. Dogodilo se to zbog obilja građe koju bi trebalo objaviti. Iako je već bila pripremljena, dosta smo je izbacili iz broja koji je pred vama, a ovo što vam nudimo jednostavno nismo mogli dirati. Uostalom, sadržaj je uvijek najbitniji, a ne omot. On je samo prevažan za one koji nam nastoje nešto podvaliti. Čitajte, razmišljajte i zaključujte što nam je svima činiti.

Dokle god sve stvari u svome životu ne stavimo na njihovo mjesto, ne ćemo uspjeti razumjeti što nam se zapravo događa. Bog nas je, pak, stvorio kao svoje suradnike. I to ne samo na vjerskom polju, nego na svim poljima ljudske djelatnosti. Kao kršćani trebamo imati život u punini. Mnogi to očekuju od nas. Bojimo li se ili smo radosni zbog rada na Gospodnjoj njivi? Nisu ovo neke nove, pre-pametne misli. Šapću nam ih naši mučenicima. Pa poslušajmo ih!

Mir i dobro!

IZ SADRŽAJA

Iz ljetopisa	4	Istraživanja	40
Podsjetnik	23	Pobijeni	44
Povijesne okolnosti	27	Nagradni natječaj	60
Povjerenstva	34	Razgovor	63
Stratišta	39		

»STOPE MIRA« FRA MILJENKA STOJIĆA U SPLITU

Split, 14. prosinca 2012. (Željko Primorac / hrsvijet.net) – Splitsko slušateljstvo imalo je priliku 13. prosinca 2012. slušati o književnom, novinarskom i javnom radu fra Miljenka Stojića. U dvorani Nadbiskupskog sjemeništa, u organizaciji Hrvatske udruge Benedikt, upoznali su se s njegovim 25-godišnjim svećeničkim djelom, djelom franjevca i čovjeka kroz čiji se rad zrcale brojni problemi s kojima se susreću Hrvati u Bosni i Hercegovini, ali i problemi s kojima se Hrvati u državi Hrvatskoj tek trebaju susresti. Program je vodila Danira Matijaca, a fra Miljenkove pjesme čitala Branka Mlinar.

Na tribini o bogatom književnom radu fra Miljenka Stojića govorio je književnik Krešimir Šego. U svom književnom opusu fra Miljenko kroz priče malih, običnih ljudi oslikava položaj Hrvata u BiH nakon Drugoga svjetskog rata te, slikajući ljudske sudbine, zatvara krug stradanja, patnje i progona u Domovinskom ratu i turbnoj današnjici hrvatskoga naroda u BiH. Stojić, kao franjevac koji i u dobru i zlu živi s narodom i uz narod, nikada ne prepričava velike i epohalne povijesne događaje. Predmet njegova zanimanja sudbine su običnih ljudi koje, jasnije od bilo koje analize velikih društvenih kretanja, ocrtavaju sudbine jednoga naroda.

Upravo je život među ljudima potaknuo fra Miljenka da se, po želji svoje franjevačke provincije, prihvati ustrojavanja rada Vicepostulature postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača«, koja je na sebe preuzela zadatak da istraži sudbine ubijenih hercegovačkih franjevaca, ali i tisuća civila i vojnika nakon Drugoga svjetskog rata. O radu fra Miljenka Stojića u Vicepostulaturi govorio je mladi splitski doktorand Tomislav Đonlić. Fra Miljenko je u BiH probio led te je prvi javno i konkretno počeo istraživati stravične zločine represivnog aparata komunističke Jugoslavije iz vremena i nakon Drugog svjetskog rata. Njegov rad doveo je do otkrivanja i otvaranja brojnih masovnih grobnica čiji nalazi bacaju potpuno novo svjetlo na godinama nametanu povijest Drugoga svjetskog rata i poraća. Fra Miljenkov pionirski rad na ovom polju prepoznala je i Komisija HBK i BK BiH za hr-

vatski martirologij pa ga je pozvala da svojim iskustvom pomogne u ovom tijelu za istraživanje zločina iz Drugoga svjetskog rata u državi Hrvatskoj i BiH.

Kako je istraživanje komunističkih zločina iz vremena Drugoga svjetskog rata i poraća u RH i BiH još uvijek tabu tema, mediji nisu blagonaklono gledali na otkrivanje mračne i krvave povijesti Jugoslavije. Fra Miljenko je to vrlo brzo uočio te je odlučio uložiti sve napore kako bi glas istine stigao do naroda. Stoga ne žali ogroman trud u pokretanju Radiopostaje »Mir« Međugorje, internetskog portala Stopama pobijenih, a godinama je djelatna i kao vrstan kolumnist i komentator na portalu HRsvijet te na raznim drugim područjima.

O fra Miljenkovu novinarskom radu govorio je član uredničkog vijeća portala HRsvijet Ivan Zlopaša. Najveći problem medijske scene u Hrvatskoj je, prema Zlopaši, činjenica što su mediji u vlasništvu inozemnih i domaćih središta moći čiji su interesi dijametralno suprotni interesima hrvatskoga naroda. Osim nekoliko tiskanih i internetskih izdanja, nacionalno novinarstvo snažno je potisnuto pred masovnim medijima središta moći. Upravo se u fra Miljenkovoj nepokolebljivoj borbi za istinitim informiranjem naroda ogleda vrijednost njegova novinskoga rada. Moglo bi se kazati da fra Miljenko pred nasljednike KPJ u Hrvatskoj postavlja sasvim logičan zahtjev: »Ako Hrvatska, kako vi tvrdite, vuče državnost iz odredaba AVNOJ-a, onda nemojte inzistirati na pravnom sankcioniranju zločina tek od 1991. Državnost, kako vi kažete, ima i zakonsku obvezu ne dopustiti amnestiju za zločine od 1945. do 1991. Tek tada možemo govoriti o pravnoj državi.« U ovoj prigodi Zlopaša je predstavio i fra Miljenkovu knjigu *Halo, ovdje Herceg Bosna*. Knjiga je to kolumni objavljenih na portalu HRsvijet.

U svom završnom obraćanju splitskom slušateljstvu, urednik lista i internetskog portala Stopama pobijenih fra Miljenko Stojić pozvao je Splitskane da slijede stope mira i ljubavi, ali da pritom ne zaborave obvezu prenošenja i promicanja istine jer je ona temeljni preduvjet miru i pomirenju. ✍

DAN FRA LEA PETROVIĆA I 65 SUBRAČE

Križevci, 26. siječnja 2013. (IKA) – Prigodnom prezentacijom posvećenom fra Leu Petroviću i 65 subrača, euharistijskim slavljem, koje je predvodio postulator postupka mučeništva

fra Miljenko Stojić, te okruglim stolom »Budući hrvatski blaženici« u Križevcima su u petak 25. siječnja nastavljeni »5. dani hrvatskih svetaca i blaženika«.

Svečanost je počela prezentacijom koju je s naglaskom na ubojstvo trojice hercegovačkih franjevaca u Maclju prikazao i obrazložio, davši i društveno-politički kontekst strada-

nja, publicist Damir Borovčak.

U misnom su slavlju, uz predvoditelja fra Miljenka Stojića, koncelebrirali: glavni urednik *Glasa Koncila* mons. Ivan Miklenić, glavni urednik *Veritasa* fra Ivan Bradarić, župnik župe Donja Lastva iz Boke kotorske Dejan Turza te križevački župnici Stjepan Soviček i Dražen Hladuvka.

U propovijedi je postulator ispričovijedao da su hercegovački franjevci ubijeni na više mjesta u vremenu od 1942. do 1945. iz mržnje prema vjeri te da je kauza otvorena zato da bi se franjevci proglasili mučenicima, da bi bili proglašeni blaženima pa svetima. Naglasio je da se o ubojstvima franjevaca jako malo zna te da se za većinu i ne zna gdje im je grob. »Zasljepljeni ideologijom pristalice komunizma opravdavaju očite zločine i ne daju da istina ispliva na vidjelo jer bi tada mogli progledati. Da to nije tako, ne bi se danas u hrvatskom društvu vukli ovako katastrofalni potezi. Računaju na zaborav pa se ponašaju tako kao da nitko ne razmišlja. A ne samo da

su poubijali na stotine tisuća Hrvata tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću nego su to nastavili činiti i kasnije«, rekao je fra Miljenko dodavši da su oni koji su drukčije razmišljali bili progonjeni i uhićivani te je mnoge »progutala noć«. Istaknuo je, također, da je i danas slično stanje, a da su za to djelomično krivi i sami kršćani. »Dopustili smo pristalicama ne samo komunizma, nego i liberalnog fašizma, da nam preotmu mjesto odakle ćemo govoriti, mediji su u njihovim rukama, a mi se kršćani čudimo. Tako imamo stanje da tjedno desetak minuta u propovijedi govorimo i slušamo o Bogu i svijetu oko nas, a ostalo vrijeme prepušteno je njima. I oni ga koriste«, upozorio je Stojić zaključivši da bi kršćanima danas bilo mnogo bolje da se ne boje svoje pripadnosti.

Glazbeni obol misnome slavlju dao je vokalni ansambl »Dobri Pastor« iz istoimene župe u Brestju kraj Sesveta.

Taj je ansambl zapjevao i nakon mise na okruglome stolu »Budući

hrvatski blaženici« u križevačkom Hrvatskom domu. O četvero kandidata za oltar govorili su vicepostulatori i promicatelji. O časnoj sestri milosrdnici, mučenici Žarki Ivasić, koju su 1946. strijeljale komunističke vlasti u Gospiću, govorila je s. Veronika Popić. O sluzi Božjem Placidu Corteseu, talijanskom franjevku konventualcu koji je veći dio svojega života proveo pomažući Hrvatima na Cresu zbog čega je bio mučen, ključne je životne naglaske dao fra Ivan Bradarić. Bokokotorsku službenicu Božju Anu Mariju Marović, koja je živjela u bogatoj obitelji u Italiji te je djelovala kao umjetnica – književnica, glazbenica i slikarica, a poslije i kao utemeljiteljica družbe Sestre zadovoljštine Srca Isusova i Srca Marijina koja se bavila spašavanjem ćudoredno posrnulih žena, predstavio je vlč. Dejan Turza. Hercegovačke mučenike sabrane u kauzi »Fra Leo Petrović i 65 subrača« podrobnije nego što je to bilo u propovijedi predstavio je fra Miljenko Stojić. Moderator okrugloga stola bio je mons. Miklenić. ✍

ZAPOČELI »III. DANI POBIJENIH HERCEGOVAČKIH FRANJEVACA«

Široki Brijeg, 5. veljače 2013. (Gojko Jelić / Vicepostulatura) – Dana 4. veljače u samostanskoj crkvi Uznesenja BDM na Širokom Brijegu započeli su »III. dani pobijenih hercegovačkih franjevaca« u povodu 68. obljetnice komunističkog ubojstva 66 hercegovačkih franjevaca.

Program je započeo molitvom krunice u 17 sati koju je predmolio fra Vitomir Musa. Razmatrajući žalosna otajstva, on je naglasio da po primjeru pobijenih franjevaca molitva bude naš odgovor na svaki životni križ.

Sv. misu u 18 sati predslavio je poznati hrvatski franjevac fra Zvezdan Linić, voditelj kuće susreta Tabor u Samoboru. S njim je sumisilo još šest svećenika.

Misna čitanja i molitvu vjernika predvodili su širokobriješki ministranti, a liturgijsko pjevanje u sv. misi i na klanjanju Presvetom Oltarskom Sakramentu animirala je, u prepunoj crkvi, glazbena sekcija Frame.

U uvodnoj riječi fra Zvezdan je pozvao da produbimo svoju vjeru i da Bogu zahvalimo za one koji su nam dali primjer hrabre vjere i pobožnosti.

Riječi iz Evandjelja po sv. Marku o Isusovu ozdravljenju opsjednutoga navijestio je fra Dane Karačić.

Govoreći o ovom svetopisamskom ulomku, fra Zvezdan je u propovijedi naglasio prisutnost zla u svijetu i pozvao da ime Isusovo bude obrana od svih napasti. Podsjetio je i na riječi blaženoga Ivana Pavla II. koji je rekao da onaj tko nije svjestan postojnosti Zloga nije vjeran riječi

O NASTANKU PRVOGA SAMOSTANA U HERCEGOVINI NAKON TURSKE OKUPACIJE

► Piše: fra Ante Marić

Ozemlje Hercegovine pamti pravopovijest koja je, po razasutim vidljivim ilirskim gomilama i gradinama, na dohvat ruke. U njoj su svoj trag ostavili Rimljani, a kršćanstvo je prisutno istodobno kada i u Jeruzalemu i Rimu, što potvrđuju istražene bazilike na ovim prostorima koji Hrvati nastanjuju zajedno s drugim hrvatskim pokrajinama, a fratri gotovo osam stoljeća. Prije turskih osvajanja Hercegovina ima nekoliko franjevačkih samostana. Onaj sv. Ivana Krstitelja u Konjicu Turci ruše i fratre muče i ubijaju 1524. Godine 1563. ruše i zadnje fratarske samostane u Hercegovini: sv. Katarine u Ljubuškom i sv. Ante Padovanskoga u Mostaru. Nakon te godine, pa sve do trenutka polaganja temeljnog kamena franjevačkom samostanu Uznesenja Blažene Djevice Marije na nebo na Širokom Brijegu, fratri su se za Hercegovinu dušobrižnički skrbili krišom, uvijek uz nadljudske napore, najprije iz Zaostroga i *Živogošća*, a poslije iz Kreševa, Fojnice i Kraljeve Sutjeske. Da je kroz ta duga stoljeća opstao Hrvat katolik u Hercegovini, treba zahvaliti isključivo i najviše fratrima.

Široki Brijeg

Najstariji opis ovoga mjesta imamo u Šematizmu fra Petra Bakule (Batin kraj Posušja, 1816. – Mostar, 1873.) napisan 1867., a s latinsko-

ga na hrvatski 1970. preveo dr. fra Vencel Kosir (1899. – 1984.) pod naslovom *Hercegovina prije sto godina*. Fra Petar detaljno opisuje krajobraz Širokog Brijega: »Gotovo na sredini naše Misije ima brežuljak koji se zove Široki Brijeg. Od istoka pola sata protegnut prema Blatu, od juga malo uzdignut, malo se pruža prema Mokrom i Čerigaju, od zapada se proteže desetak minuta do potoka Ugrovače, a na sjever spušta se do lakta Ugrovače i rijeke Lištice, 400 koraka kao prohodna, ne previše strma nizbrdica.« Bakula u istom Šematizmu zapisuje, te potom i pamtimo, da je 1845. Široki Brijeg kupljen od Mehmed-age Kurta za 141 zlatnik.

Na samom tjemenu toga brijega, jarmu ili njegovom hrptu, kako Bakula piše, nalazi se staro katoličko groblje. I danas se mnogi od tih grobova nalaze u parku iza hrasta ispred širokobriješke crkve. Prema pričanju starijih fratara tu se i nastavljao ukop sve do osnutka groblja Mekovac podno crkve u prirodnoj uvali sa starim hrašćem.

Široki Brijeg prije izgradnje crkve i samostana

Fratrima je »bilo nemoguće u to vrijeme kupiti od Turaka bolje mjesto«, piše Bakula. Široki Brijeg nije bio povezan cestovno ni s jednim mjestom u Hercegovini. Do toga

nenaseljenog i kamenitog brijega, dolazilo se samo pješačkim i kozjim stazama. Cijeli je prostor »gotovo sav bio zarastao u trnje, busenje i slabu šumu. Tlo mjesta slabo je plodno, osobito vrh brežuljka koji je pokriven samo tankim slojem zemlje.« Pod tim brežuljkom s južne strane bijaše šuma, a u njoj se na samom njezinom rubu isticao jedan hrast. »Pod njim je naš prvi gvardijan o. Anđeo Kraljević ustanovio svoje prebivalište. Tu je stanovao četiri puna mjeseca bez postelje, dok se nije za redovnike napravila jedna bijedna kućica.« Godine 1867., kada Bakula piše Šematizam, od nje više nema ni ruševina, što samo govori da je bila jadno građena. I sam je Bakula dolazio u tu kuću i u njoj noćio jer piše: »Teško je reći, koliko smo trpjeli od tjesnoće, kad smo se uselili, ili bolje rečeno, zbili i natrpali u nju, i mi i gosti.« Temelji te prve kuće zapamćeni su do danas, a metalnim kocima i lancem obilježeni 1984. u prigodi 140. obljetnice odcjepljenja od Bosne Srebrene. Njih su zapamtili fra Vojislav Mikulić (1898. – 1991.) i fra Vencel Kosir. Nešto istočnije od temelja ove kuće bilo je vanjsko ognjište koje se i danas nazire, a sjeverno, prema današnjem samostanskom vrtu »ajat za konje i abort«, kako bi uvijek govorio fra Vojislav Mikulić. To je sve što se na Širokom Brijegu zateklo prije početka gradnje sadašnjih građevina.

S. M. KONZOLATA (MARIJA) GRGIĆ

(Humac, 2. siječnja 1908. – Bijelo polje, 2. lipnja 1983.)

► Piše: s. Natalija Palac

S. M. Konzolata potječe iz župe Humac, iz obitelji Ilije i Ive, rođ. Pavlović. Napunivši osamnaest godina, 1926. stupila je u samostan Školskih sestara franjevki u Mostaru. Tu je završila i novicijat te položila prve i doživotne zavjete.

Godinu dana nakon položenih prvih zavjeta ostaje u provincijalnoj kući. Iza toga, sve do svršetka Drugog svjetskog rata nalazi se u Trebinju (1930. – 1945.). Radi u kuhinji i po potrebi pomaže u Stručnoj djevojačkoj školi Školskih sestara franjevki u praktičnom dijelu pouke. Nakon rata s. Konzolata djelovala je u više mjesta, u Hercegovini i izvan nje. Svako novo mjesto djelovanja bilo je i novo iskustvo. Ipak, ono što se najdublje urezalo u pamćenje i život s. Konzolate bilo je tzv. zeničko razdoblje njezina života.

Od ljeta 1949. do 1956. s. Konzolata živjela je u župnoj kući župe sv. Ilije u Zenici i skrblila za uhićene hercegovačke franjevce kojih je u to vrijeme tamo bilo više. Predstavljala je na neki način vezu između njih i njihove subraće na slobodi, ako se o pravoj slobodi moglo uopće govoriti u tim poratnim godinama.

S. Konzolata primala je pošiljke za uhićene fratre koje su slala subraća iz franjevačke provincije, i ona iz Amerike, osobito fra Dominik Mandić i drugi. U pošiljkama je bilo sve potrebno – hrana, odjeća i ostale potreštine. Za uhićenike je s. Konzolata pripremala pakete koje je redovito odnosila u tamnicu, posjećivala ih i bila im na raspolaganju.

Fra Dominik Mandić živo se zanimao za sve uhićene svećenike i sestre. Raspitivao se kod s. Konzolate: »Koliko tu ima moje braće iz Hercegovine, a koliko iz Bosne? Koliko svjetovnih svećenika? Ima li sestara provincijalke Verene i Gašparine?« Brizi s. Konzolate preporučuje i biskupa Čulu, u to vrijeme utamničena u Zenici. U jednom pismu s. Konzolati piše: »Mnogo pozdravite i posebnu brigu vodite o mostarskom nadpastiru s kojim sam prijateljvao i saradivao u Mostaru tolike godine. Recite mu

da se svakim danom za nj molim dragom Bogu i našoj Nebeskoj Majci Mariji.«¹ Bolnički liječnik Goldberger također je s. Konzolatu zamolio da se pobrine za biskupa Čulu u vrijeme kada je ovaj obolio od tuberkuloze i bio smješten u tamničku bolnicu. S. Konzolata rado je to činila. Svakog je tjedna pripremala i u tamnicu nosila ponešto od okrepjujućih jela (svježa jaja, sir, maslac) dok je ostalo biskup dobivao iz biskupije u Mostaru. Tako bolestan mogao je svake subote primiti pakete.² Bilo je

¹ Ostavština fra Dominika Mandića, sv. IV, mp. 2, f. 164, pismo s. Konzolati od 19. rujna 1950.

² T. VUKŠIĆ, »Školske sestre franjevke u Hercegovini i mostarski biskupi«, u: A. Bubalo (ur.), *Školske sestre franjevke u Hercegovini 1899.-1999. Predavanja sa znanstvenog skupa održanog u Mostaru 23. i 24. X. 1999., u prigodi stote obljetnice dolaska Školskih sestara franjevaka u Hercegovinu*, Mostar – Split, 2002., str. 148.

i bosanskih svećenika koji su nekada preko s. Konzolate održavali kontakte sa svećenicima u tamnici.

Zahvaljujući brizi i solidarnosti mnogih, s. Konzolata je mogla zaista pomagati i olakšavati život zatočenih, baš kako ju je fra Dominik u jednom pismu i molio: »Učinite sve da što više olakotite život i trpnje namjesnika Isusovih na zemlji. Ukoliko vam ja mogu biti na pomoći (...) sve ću rado učiniti što mogu (...) Javite mi šta bi Vam bilo potrebno da Vam pošaljem.«³ Osim pripreme paketa i posjeta pripremala je i obroke. Krajem 1950. pisala je fra Dominiku Mandiću: »Imam dosta posla, jer za ručak trebam pripremiti za 22 osobe, večeru za 17, dočim za doručak ih je samo 6. Eto toliko ih se u mojoj menzi hrani. Nastojim da ih sve zadovoljim u koliko mi je moguće.«

Ove zeničke godine utisnule su se snažno u sjećanje s. Konzolate. Bile su pune žrtve, ali i poniženja pred vratima kaznionice, satima dugih čekanja da se »moćni« smiluju primiti pakete itd. No, s. Konzolata nalazila je smisao u tom svom specifičnom služenju, odana svojem uvjerenju: »Sporedno je gdje se nalazim, nego je glavno

da svoju dužnost savjesno vršim koja mi je dodijeljena. Upravo u njoj nalazim posebno veselje i užitak duševni, prema onoj: što učinite najmanjemu, meni ste učinili.«⁴

Kad je završilo ovo zeničko razdoblje, s. Konzolata ponovno se vratila u franjevački samostan u Mostar i nastavila svoju službu u kuhinji, do 1963. Nakon toga poslušnost ju je vodila u druga mjesta. Od 1974. živjela je u Bijelom polju, ali i odatle je išla pomagati svećenicima u župnim kućama koje nisu imale domaćicu služeći uvijek onim istim duhom kao i u zeničkom razdoblju svoga života: požrtvovno, predano, savjesno i bez velikih riječi.

Zadnju godinu života s. Konzolata, nakon loma kuka i komplikacija koje su zatim nastale, bila je prikovana za bolesničku postelju. Smrti se nije bojala. Bila je svjesna njezinog skorog dolaska. O tome je govorila i s mnogim se sestrama oprostila i preporučivala u molitvu da joj Gospodin dadne snage i strpljivosti u zadnjim trenucima. Umrula je na Tijelovo 2. lipnja 1983. Tako je ona, koja je mnogima pripravljala kruh, pozvana u nebo na blagdan Presvetog Kruha da blaguje za Nebeskim stolom uvijek. ✍

³ Ostavština fra Dominika Mandića, sv. V, mp. 1, f. 21, pismo s. Konzolati od 20. siječnja 1952.

⁴ Isto, sv. IV, mp. 2, f. 196.

POLITIČKI OKVIR I ORGANIZACIJA PARTIJSKIH TIJELA U OBRAČUNU S KATOLIČKIM KLEROM U DALMACIJI (II.)

► Piše: Tomislav Đonlić

Čaša se Gospodnja puni. Moramo je ispiti. Gorka je to čaša, ali je pruža Otac koji nas ljubi i štedi dok nas teško pogađa radi naših i našeg naroda grijeha. Molim Vas ne klonite nikada dubom, niti se smućujte, niti se dajte duhovno smesti. (...) Ne ćemo propasti, makar bilo još žrtava. Ne bojte se! Imajte veliko, silno, neograničeno pouzdanje i vedro gledajte u bolje i svjetlije dane...¹

fra Ante Antić

Opće prilike u Splitsko-makarskoj biskupiji u Drugom svjetskom ratu

Katolička crkva u Dalmaciji za vrijeme Drugoga svjetskog rata dje-

lovala je uistinu u vrlo složenim i teškim ratnim uvjetima. Potpisivanjem Rimskih ugovora Dalmacija je administrativno i politički bila podijeljena između Nezavisne Države Hrvatske i

Italije. To je Katoličkoj crkvi u Dalmaciji, osobito u Splitsko-makarskoj biskupiji, predstavljalo velike poteškoće.² Od ukupno 3.668 km² Italija je anektirala 368 km² u priobalnom

¹ fra Ante Antić u pismu provincijalu fra Petru Grabiću. Više o tome u Živko KUSTIĆ, »Fra Ante – prorok hrvatske slabode«, *Antićeva baština u duhovnoj obnovi Hrvatske*, Zbornik radova Drugog znanstvenog zbora održanog u prigodi 100. obljetnice rođenja o. fra Ante Antića (1893-1993) u Splitu od 3. do 6. lipnja 1993., Zagreb, 1994., str. 108. – 109.

² Urban KRIZOMALI, *Splitska i makarska dieceza. Split i diecezanski biskup Bonefačić u Splitu od travnja 1941. do konca 1944. Prilog za povijest Dieceze splitske i makarske*, Testimonia Croatica, Matica Hrvatska, Split, 1998.

području s ukupno oko 50 tisuća stanovnika, dok je Nezavisnoj Državi Hrvatskoj pripalo 3.300 km² gdje je živjelo oko 200 tisuća stanovnika.³ Djelovanje tadašnjih crkvenih vlasti nije bilo nimalo ni ugodno ni lako. Od crkvene i svjetovne hrvatske vlasti na čitavu prostoru Dalmacije ostao je samo Biskupski ordinarijat s biskupom Bonefačićem u Splitu. Stoga je splitski Biskupski ordinarijat i tadašnji biskup Kvirin Klement Bonefačić u očima puka, bez razlike na političko određenje, smatran zaštitnikom »hrvatske stvari« i hrvatskih prava, ali i jedini stvarni predstavnik Hrvata koji je u brojnim situacijama osobnim angažmanom nastojao pomagati svima koji su pomoć tražili. Pred talijanskim fašizmom, nasiljem i terorom brojni su mu se obraćali za pomoć i nitko nije ostao uskraćen niti je bio odbijen.⁴

Za talijanske fašiste hrvatski su katolički svećenici bili prva zaprjeka u realizaciji političkih nacionalnih ciljeva. Stoga su svojom doušničkom mrežom nastojali denuncirati i kompromitirati pojedine svećenike kako bi izvršili pritisak na biskupa da ih ukloni sa župa. Pojedine su tužbe stizale i do Vatikana, ali su iz Svete Stolice prozreli njihove nakane i odbili razne insinacije i spletke. Na svaki su moguć način nastojali oslabiti ugled svećenika i ocrniti ih pred narodom kako bi na njihova mjesta doveli talijanske svećenike. Tako su iz Splita nastojali istisnuti hrvatske

salezijance sv. Ivana Bosca te dovesti talijanske iz Italije da bi preuzeli zavid. Sam je biskup početkom 1942. bio obaviješten da su se fašisti obratili biskupima u južnoj Italiji s ciljem da pošalju mlade svećenike u Dalmaciju kako bi obavljali dušobrižničku službu za Talijane, ali i učiteljsku službu u školama.⁵ Čim je biskup to saznao, odmah je reagirao dopisom državnom tajniku i spriječio da se to dogodi.

Pritisak koji su talijanski fašisti zajedno s novinstvom (*Il popolo di Spalato*) vršili prema Biskupskom ordinarijatu i svećenstvu, imao je za svrhu slomiti biskupa Bonefačića i ostvariti prevlast na crkvenom području i u svećeničkom djelokrugu. Što milom, što silom broj Hrvata u čitavoj Dalmaciji postupno se smanjivao, a talijanaški utjecaj umnažao. Ipak, biskup Bonefačić ostao je nesalomljiv. Ništa bolje nije bilo ni za vrijeme njemačke okupacije, kao ni za vrijeme savezničkih bombardiranja dalmatinskih gradova koji su uz velike ljudske gubitke prouzročili i veliku materijalnu štetu. Na čitavom prostoru biskupije, osobito u dalmatinskom zaleđu, u ratnom vihoru likvidirana su i spaljivana čitava sela pred njemačkim vojnicima i četnicima. U takvim je okolnostima biskup Bonefačić nastojao svojim utjecajem očuvati i zaštititi vjernike i svoje svećenike nastojeći ih zadržati na župama u teškim i neizvjesnim ratnim

vremenima u kojima su dijelili sudbinu svojih vjernika.

Odnos partizana prema katoličkom kleru u Dalmaciji nakon »oslobođenja«

Uz Hrvatsku seljačku stranku i njezine pristaše, na udaru komunističke vlasti našla se Katolička crkva koja je za komunistički režim bila svjetonazorski neprihvatljiva i opasna jer se uz Crkvu okupljalo komunistima nesklono pučanstvo. Nakon zauzimanja Dalmacije od rujna do studenoga 1944. pod posebnu su prismotru stavili katolički kler i s njima povezane laike.

U predratnom razdoblju komunisti u Hrvatskoj uglavnom se nisu upuštali u oštriji sukob s Crkvom, ali je njihov negativan stav ostao stalan.⁶ Taj je stav tijekom rata bio još više izražen i pored ideološke dobio je i nacionalni karakter. Katoličkoj se crkvi predbacivalo da su njezini svećenici i redovnici u doba Drugoga svjetskog rata zagovarali pravo hrvatskog naroda na državnu neovisnost i da su surađivali s okupatorima, što je u očima jugoslavenskih komunista bio neoprostiv zločin. Sukladno s tim stavovima komunisti su u Katoličkoj crkvi vidjeli najvećega neprijatelja i tako su se prema njoj i odnosili. Iznimka u tomu nije bila ni Dalmacija, a ni dalmatinsko svećenstvo koje je od komunističkih vlasti i partizanske vojske, neposred-

³ Isto; O detaljnijem popisu pučanstva u Splitsko-makarskoj biskupiji vidi: Krunoslav DRAGANOVIĆ, »Hrvatske biskupije. Sadašnjost kroz prizmu prošlosti«, *Croatia sacra. Arhiv za crkvenu povijest Hrvata*, god. 11-12, br. 20-21., Svečani broj u čast prve godišnjice Nezavisne Države Hrvatske, Izd. Hrvatska bogoslovska akademija u Zagrebu, Zagreb, 1943., str. 101.

⁴ Poznati su brojni primjeri fašističke samovolje, nasilja i otvorenog terora u Dalmaciji prema puku od kojih je neke dr. Urban Krizomali, tajnik splitskog i makarskog biskupa Bonefačića, naveo u dnevniku o burnim događajima u Drugom svjetskom ratu koje je revno bilježio i sastavio za potrebe obrane biskupa Kvirina Klementa Bonefačića pred sudom. Komunističke su vlasti protiv biskupa Kvirina Klementa Bonefačića povele sudski proces radi tobožnje suradnje s Talijanima od kojih je navodno zatražio da zaštite pučanstvo biskupije od partizanskih progona. Taj sudski proces nikada nije formalno okončan i formalno nikada nije oslobođen krivnje niti je osuđen zbog navodnih optužbi, ali je zbog pritisa koji su na njega vršeni i zbog ometanja u vršenju biskupske službe 1954. odstupio i predao upravu nad Biskupijom dr. Frani Franiću.

⁵ Urban KRIZOMALI, *n. dj.*

⁶ Jure Krišto, *Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.*, Zagreb, 1998., sv. 1.

HERCEGBOSANSKI VLASTODRŠCI KAO DA SLIJEDE ODNAROĐENU POLITIKU VLADAJUĆIH U DRŽAVI HRVATSKOJ

O radu općinskih povjerenstava za obilježavanje i uređivanje grobišta iz Drugoga svjetskog rata i poraća

► Piše: Darko Juka

Nijedno novo općinsko povjerenstvo za uređivanje i obilježavanje grobišta iz Drugoga svjetskog rata i poraća u proteklomu polugodišnjem razdoblju nije ustrojeno. Vlasti su, kako mjesne, tako i one na najvišim razinama, i nadalje previše tihe čime opravdavaju sumnju puka da se i u Herceg Bosni slijedi odnarođeno ponašanje državnih prvaka u Hrvatskoj. Dio postojećih povjerenstava (i nadalje postoje samo ona u Busovači, Čitluku, Ljubuškom, Neumu, Posušju i u Širokomu Brijegu) nastavlja raditi u granicama svojih mogućnosti, ali dio ni toliko.

U Ljubuškomu je i dalje vrlo aktivno. Naime, u siječnju su na Tomića njivi otkrivene kosti ubijenoga fra Martina Sopte zajedno s još 27 ostataka hrvatskih mučenika. Iz Neuma najavljuju postavljanje spomenobilježja na otkrivena grobišta, a u čitlučkomu je Podadrežnju svetom misom i prigodnim polaganjem vijenaca odana počast mučenictvu petorice hrvatskih časnika i dočasnika iz Drugoga svjetskog rata.

Širokobriješko povjerenstvo učinilo je, pak, izvanredan pothvat hrabro rasvijetlivši desetljećima čuvanu tajnu o stvarnim žrtvama koje su ležale podno tzv. kamenog cvijeta, usred te stare hrvatske općine kojoj se nastojalo zatrijeti i ime. Dirnuvši u osinjak, izazvali su val nezadovoljstva kod neistomišljenika, a time je postignuto ono najbitnije, odnosno nadaleko se konačno čulo

za priču koje su one mučeničke kosti dugo željele ispričati i konačno počivati u miru Gospodnjemu. Također, izrazito je bitno postignuće što su ove godine općinske vlasti u Širokomu Brijegu 7. veljače, dan kada su komunističke postrojbe mučki ubile dvanaest širokobrijeških franjevaca, proglasile *Danom sjećanja na pobijene franjevce i puk*. Taj bi primjer obvezno morale slijediti i druge općine, a u prvomu redu Grad Mostar, napose jer tamo još ima onih koji 14. veljače, dan zločina, dan mučeništva i pokolja, sramotno nazivaju danom oslobođenja.

U Širokomu je Brijegu, nakon pripadajuće procesije, a pod svetom misom 7. veljače, tadanji provincijal hercegovačkih franjevaca dr. fra Ivan Sesar kazao da je Katolička crkva na ovim prostorima »jačala kroz stoljeća poglavito mučeničkom krvlju svojih sinova«, a vicepostulator postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subraće« fra Miljenko Stojić obznanio je da su uvjereni u otkriće još jedne jame, one u Grabovoj Drazi, u kojoj su posmrtni ostatci dvojice ubijenih hercegovačkih franjevaca, onih iz Izbična. Najavio je da će ju pokušati istražiti, jednako kao i jamu s tijelima šezdesetak ubijenih u Biokovu, među kojima je navodno i skupina hercegovačkih franjevaca.

Na žalost, pozitivne reakcije vlastodržaca više su iznimkom no pravilom pa i predsjednik Hrvatskoga intelektualnog zbora u BiH dr. sc.

Mile Lasić u prigodi promidžbe knjige *Svjedočanstva o stradanjima Hrvata* autora fra Mate Tadića i Želimira Crnogorca u Širokomu Brijegu ističe da je trebalo više od 20 godina za objavu te knjige i da činjenica o premalenu broju takovih djela jasno svjedoči o nebrizi državnih institucija za izradbu hrvatskoga žrtvoslova i za odavanje zaslužene počasti umrlima za svoju vjeru i za svoj narod. Istom je prigodom povjesničar dr. sc. Josip Jurčević ocijenio da značajnije istraživačke projekte na tom području izravno ometaju aktualne vlasti u Hrvatskoj. »Na ozemlju bivše Jugoslavije zasad je zabilježeno više od 1.700 grobišta, nastalih nakon Drugoga svjetskoga rata, od čega ih je u Republici Hrvatskoj 850, a u BiH oko stotinu«, kazao je Jurčević. Na javnoj vukovarskoj tribini nazivlja *U potrazi za istinom* čulo se da su predstavnici Počasnoga bleiburškog voda i članovi Udruge »Hrvatski križni put« predali predsjedniku Povjerenstva za hrvatski žrtvoslov biskupu Mili Bogoviću sve podatke negdanjega državnog Povjerenstva za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava Drugoga svjetskog rata, ukinuta 2002. Izvijesteno je da je zabilježeno 261.415 žrtava rata i poraća, od toga u Hrvatskoj 153.700, u BiH 99.228 te u Sloveniji 8.487.

Od hrvatskoga žrtvoslova, Bogu na hvalu, ne odustaje i ne kani odustati Crkva u Hrvata, što svjedoče neumorni članovi Povjerenstva Hr-

vatske biskupske konferencije i Biskupske konferencije BiH za hrvatski martirologij. Inače, u ožujku 2013. biskupi HBK i BK BiH donijeli su zajedničku odluku o tomu da svaka župa, na svojem području, treba prikupiti točne i cjelovite podatke o katoličkim žrtvama Drugoga svjetskog rata i poraća, navesti pronađena grobišta i potražiti ona koja su još skrivena. Popis tih žrtava bit će objavljen u hrvatskomu žrtvoslovu. Među njima će zbog postupka mu-

čeništva nastojati izdvojiti one koji su umrli mučeničkom smrću. Predsjednik Povjerenstva HBK i BK BiH za hrvatski martirologij mons. Bogović u travnju je, na 37. međunarodnom simpoziju profesora filozofije i teologije, održanu u Sarajevu, predstavio prijedlog Povjerenstva za održavanje znanstvenoga skupa o temi *Mučenici i mučenički trag(ovi) u hrvatskoj prošlosti*, i to u suorganizaciji s hrvatskim visokim teološkim učilištima.

Tijekom dugih, krvavih stoljeća potlačenosti i života hrvatskoga puka pod tuđinskim, neprijateljskim vladarima i vlastima, hrvatski su nam crkvenjaci, prvaci i oni odabrani među običnim svećenstvom, pronosili i pronijeli svjedočanstvo istine, očuvali nam vjeru i živote, zalag i jamstvo sutrašnjice. Oni pokazuju kako i danas za to imaju snage premda zaista nismo očekivali da ćemo, nakon onih ponosnih 90-ih godina prošloga stoljeća, to od Crkve morati opet tražiti. ✍

STRATIŠTA I GROBIŠTA U OPĆINI LJUBUŠKI

► Piše: Ante Čuvalo – Vice Nižić

Ovo je već treća godina otkako je otpočelo iskopavanje zemnih ostataka naših očeva, majki, djedova, fratara i drugih sugrađana koje su u Ljubuškom komunisti, u svojoj bezbožnoj, antivjerskoj i antihrvatskoj ideološkoj zaslijepljenosti, pobili bez suda i presude krajem Drugoga svjetskog rata te u poraću. Povjerenstvo za istraživanje, obilježavanje i uređivanje grobišta ove općine, koje je utemeljeno krajem 2009., do sada je pronašlo ostatke šezdeset i jedne (možda 62) komunističke žrtve. Među njima su najvjerojatnije dvojica fratara, a DNK analiza dosad je potvrdila da je jedan od njih fra Martin Sopta.

Istražena grobišta

Na grobištu zvanu Tomića njiva pronađeno je 28 ljudskih zemnih ostataka. Arheolog Tihomir Glavaš, pod čijim se vodstvom iskapanja obavljaju, izvještuje da ovo stratište i danas pruža pravu sliku strave i užasa koja se odvijala toga kobnoga dana i trenutaka egzekucije. Arheologija svjedoči da su žrtve kopale jamu u koju su bile ubačene. Ona nam pomaže rekonstruirati i gdje je stajao stražar koji ih je čuvao dok su kopali, pravac iz kojeg su prilazili jami, kao i mjesto s kojega su u njih pucali te kako su naknadno u tu rupu ubačena još dva mrtva tijela, a jedno nije bilo ni potpuno zatrpano.

Na mjestu zvano Bare pronađeno je 18 ili 19 ljudskih kostura. Razlog zašto se ne može (još) sa sigurnošću potvrditi točan broj jest oskvrnjenje grobišta tijekom nekih prijašnjih radova. Preko njega je, naime, kopan drenažni kanal i tom su prigodom oštećene kosti ubijenih pa je još nesigurno je li riječ o jednom ili dvama oštećenim ko-

sturima. Gdje su završile kosti, odnosno komadi kostiju koje su nađene tijekom kopanja kanala, ne zna se. Ostala je šutnja!

Na općinskom zemljištu iza zgrade MUP-a pronađeni su ostatci 12 žrtava. Tu je nekoć bio bunar i vrt u kojem su žandari mogli uzgajati povrće. Ostatci bunara otkopani su i u njemu nije bilo ljudskih kostiju. Na temelju usmene predaje mislilo se da je tu ubijeno više žrtava, ali i nakon temeljita iskopavanja nije pronađeno više od dvanaest ljudskih zemnih ostataka.

U Pregrađu, u vinogradu koji je danas dio okućnice obitelji Boban, otkopana su dva groba iz vremena Drugoga svjetskog rata ili poraća. Grobovi su bili jedan uz drugoga i žrtve pokopane na dubini od 80 cm. Mještani su brinuli o grobovima, palili svijeće i donosili cvijeće, kao što i jest to običaj u hrvatskom narodu, ali se ne zna tko je pokopan u tim grobovima. Ako netko o ovom slučaju ima ikakvu informaciju, neka se javi Povjerenstvu. Ostatci dvojice pokojnih pohranjeni su u limene kutije i čekaju na daljnje analize.

Vrijedno je također napomenuti da se Povjerenstvo pobrinulo i za zemne ostatke poginulog američkog zrakoplovca, narednika Menelausa T. Miaskiewicza, koji je poginuo prigodom pada američkog vojnog zrakoplova 18. svibnja 1944. u Stubici. Njegove su kosti predane Amerikancima i pokopane u njegovu rodnom mjestu Salem u Massachusettsu. Američki dužnosnici bili su zavidljeni saznanjem kako su Stubičani brižno pokopali ovog vojnika i brinuli sve ove godine o njegovu grobu. Stručan rad arheologa Glavaša i Povjerenstva također ih je ugodno iznenadio te su bili na svemu zahvalni.

KOČERINSKI MUČENICI

► Piše: Jerko Ivanković

Na drugi dan Duhova, na Duhovski ponedjeljak, povorke misara hrlile su prema kočerinskoj crkvi na pučku sv. misu. Sve je u taj rascvjetali svibanjski dan izgledalo obično kao i za ostalih blagdana, samo se niotkuda nije čula pjesma – ganga mlađarije. Bio je to crni svibanj, obavijen tugom i boli za cvijetom hrvatske mladosti.

»Osloboditelji« se krvavo osvećuju svakome tko bi im mogao smetati. Zločinci su najokrutniji osvetnici. »Sluge mraka« ne odustaju od služenja »lašcu i ubojici od početka«. Kamo su god stigli, »narodnim neprijateljima« ostavljali su tugu i bol nakon pokolja i zlostavljanja. Zločinačka im duša još nije bila zadovoljna ni nakon izivljavanja prije nešto više od tri mjeseca nad nevinim fratrima na Širokom Brijegu i u Mostaru pa su svoj zločinski bijes iskaljivali i poslije rata u kočerinskoj župi sv. Petra i Pavla.

Na taj Duhovski ponedjeljak iz Ivankovića Doca k svetoy su misi pošli Marija Ivanković, žena pokojnog Ivana Perina, i Jure Bičtin, mužev joj stric. Jure je k misi uvijek polazio na vrijeme, a i svoju je kućnu čeljad opominjao da ne kasni. Kad su se spustili niz stranu i došli do Grgića vrtla na rubu Kočerinskoga polja, prišla im je neka žena iz Potkrajaja od Mikulića te im priopćila tužnu vijest da ne idu dalje jer, kako je kazivala Marija Kvesuša, »pratri« su pobijeni, zaklani u župnoj kući i kapeli. »Mi smo se vratili natrag u Dolac i tužnu vijest kazivali ostalim misarima, koji su se iza nas uputili na sv. misu. Ko-

Križ fra Andrije Topića

račali smo natrag tugujući i plačući, razmišljajući o svakoj riječi koju nam je na Duhove jučer s oltara uputio naš župnik fra Valentin Zovko«, kazivala je Marija Ivanković Kvesuša.

Okolnosti pod kojima su stradali kočerinski fratri razjašnjavaju se dokumentima koje su zlotvori ostavili iza sebe. Htjeli su podvaliti javnosti da su ih usmrtili neki od preostalih ustaša i četnika. Župnik fra Valentin Zovko nastradao je sa svojim sestrićem, mladim i bolesnim svećenikom fra Andrijom Topićem, kojeg je dvorila Valentinova sestra, majka Andrijina. Ona je molila ubojice da ih ne usmrte, ali badava. Njezin brat strijeljan je na hodniku, a fra Andriju su usmrtili u postelji. Njegova mučenička krv natopila je daske njegova kreveta, koje se i danas čuvaju. Tako je župa na Kočerinu ostala bez svojih pastira, a kršćanski je puk morao nalaziti svoju utjehu u obližnjim župama u Grudama i Posuškom Gracu.

Teror »osloboditelja« nastavljao se u bjesomučnoj potjeri za ostatcima hrvatske vojske, koju su nazivali bandom, a narod ih je prozvao »škripinama«, jer su se skrivali po golim škripinama našeg sivog krša. Oni rijetki, koji su preživjeli Križni put, uglavnom su dočekani i završavali u mostarskoj Čelovini ne vidjevši svoga kućnoga praga, a kršćanske majke, žene i djevojke uzalud su čekale svoje sinove, muževe i momke da im se vrate. Njih su progutale mnoge jame, poput Jazovke i Hude jame, u koje su ih razoružane i bez suda strpali Titovi osloboditelji.

Sinovi tame desetljećima su činili zlodjela na čelu s »najvećim sinom naših naroda i narodnosti, drugom Titom«. On je bio za njih i za sve neprijatelje hrvatskog naroda »rosno cvijeće i ljubičica plava« te »svjetski mirotvorac«. Da je to uistinu bio, njegovi sljedbenici ne bi učinili strašne zločine diljem Hrvatske: u Vukovaru, Škabrnji, Čelijama... i mnogim drugim mjestima gdje su silovali i palili. Njihov je čin, na koncu, također neviđen pokolj u Srebrenici. I nakon svega što se dogodilo, ostatci njegove »duhovne djece« časte ga i ne odustaju od »njegovoga puta«. Nama je i dalje trpjeti i podnositi razne protivštine koje nam i danas nameću potomci Titovih sljedbenika. Sveti nam je Pavao, uostalom, poručio da će svi oni koji žele i hoće živjeti pobožno u Kristu trpjeti progonstvo. Bože, pogledaj svoj narod i uzdigni na oltar svoje mučenike da nam kao tvoji sveti svijetle na putu k vječnoj ljubavi. ✍

JE LI JOSIP BROZ TITO OSOBNO ZAPOVJEDIO MASOVNE LIKVIDACIJE POLITIČKIH NEISTOMIŠLJENIKA? (VI.)

► Piše: **Damir Šimić**

Dvodnevne žestoke borbe vođene 6. i 7. veljače 1945. te granatiranja crkve i samostana na Širokom Brijegu svoju su kulminaciju doživjele u popodnevnim satima tog 7. veljače, kada su partizani mučki ubili i potom zapalili dvanaestoricu širokobrijeških franjevaca. Politički komesari VIII. dalmatinskog korpusa i pripadnici OZNE i KNOJA, koji su se navečer 7. veljače smjestili u samostanu, u tim trenucima, međutim, nisu znali da se nedaleko od njih, u koritu rijeke Lištice, nalazi još jedna skupina širokobrijeških franjevaca na čelu s gvardijanom samostana fra Andrijom Jelčićem i ravnateljem gimnazije fra Radoslavom Vukšićem.

Sklonište u mlinici

Odmah nakon prvog topničkog napada partizanskih postrojbi na Široki Brijeg, ujutro 6. veljače 1945. jedna se skupina gimnazijalaca, sjemeništara i franjevaca uputila prema fratarskoj hidrocentrali, smještenoj istočno od Širokog Brijega, gdje je sklonište od ratnih djelovanja prinudno pronašao i određen broj civila, žena i djece. Franjevačka hidrocentrala je, kao i obližnja mlinica, bila smještena na samom rubu strme padine, koja se odmah iza samostana

i gimnazije doslovce obrušava prema koritu rijeke Lištice te je zbog svog zemljopisnog položaja pružala iznimno dobar zaklon od partizanskih topničkih udara.

Zaštitu od partizanskih granata u franjevačkoj hidrocentrali tom su prigodom potražili: gvardijan samostana fra Andrija Jelčić, ravnatelj gimnazije fra Radoslav Vukšić, upravitelj konvikta vanjskih đaka fra Fabijan Paponja, profesor fra Leonardo Rupčić, vjeroučitelj fra Bonifacije Majić, klerik fra Miljenko Ivanković, laik fra Fabijan Kordić i franjevački stolar fra Melhior Prlić.

Tadašnji gimnazijalac I. Bu. dao je iznimno zanimljiv iskaz o okolnostima u kojima se ta skupina nalazila. »Od strane Lištice pucala su (preko nas) tri do četiri topa, a sa Brijega (imali smo osjećaj) stotinu topova. Dakako da smo strahovali, svi smo mi željeli ostati živi, a ničim na to nismo mogli utjecati jer nitko od nas đaka, fratara i civila koji smo se našli u mlinici nismo bili uključeni u fizičku obranu. Živjeli smo samo s jednom mišlju da preživimo«, posvjedočio je on.

Njegov kolega, također tadašnji učenik gimnazije, D. Be., u svome iskazu tvrdi da je nekoliko skupina gimnazijalaca i civila, koji su sklo-

nište potražili na tom mjestu, u nekoliko navrata pokušavalo potražiti sigurnije utočište. Međutim, nepripremljeni za djelovanje u takvim uvjetima i nenavikli na novonastale okolnosti, jednostavno nisu uspijevali pronaći pogodan trenutak za takvo što. »Od pokušaja da prijedemo rijeku Lišticu i bježimo prema Mostaru morali smo odustati zbog sve oštrije borbe. Koliko god puta mi pokušali, nešto bi se dogodilo i mi bismo ostali. Recimo, mi stojimo kraj centrale kad pred nama na vodi jedan ubijen Nijemac i Lištica ga odnese, a mi se vratismo natrag. I onda smo zaključili da nam nema druge nego čekati tu«², kaže on u svome iskazu.

I drugi očevidci ukazuju na složenost stanja koje je tijekom 6. i 7. veljače vladalo u franjevačkoj hidrocentrali. »Sjećam se da smo krunice molili, sjećam se da smo našli malo brašna pa smo po komadić pure dobili, inače ništa nismo praktično preko 40 sati jeli. ... Međutim, kako je pucalo, stalno su preko nas granate prolazile, jer mi smo bili pod velikim brdom. Granate nisu mogle tu uopće padat i tu smo bili sigurni. I tu smo mi jedno vrijeme bili počeli trčati, ko bižimo prema Mostaru, Lištici, međutim s druge strane su oni tlakovi... s tenkova zapucaju...«³,

¹ Jozo Tomašević – Koška, *Istina o ubijenoj gimnaziji*, Vlastita naklada, Zagreb, 2010., str. 195.

² Iskaz poznat autoru teksta.

DNK ANALIZA POTVRDILA DA JE U MASOVNOJ GROBNICI U LJUBUŠKOM TIJELO FRA MARTINA SOPTE

Široki Brijeg, 29. siječnja 2013. (Vicepostulatura) – Ovih je dana DNK analizom utvrđeno da je među posmrtnim ostatcima ubijenih u masovnoj grobnici u Ljubuškom i tijelo fra Martina Sopte, poznatoga hercegovačkog franjevca. Kako svjedoči fra Kamilo Milas, nakon što su došli komunisti, obojicu je ispitala Ozna, a zatim su pušteni. Pad Širokog Brijega fra Martin je dočekaao na Čerinu. Jure Galić u svojoj knjizi *Vrijeme i ljudi* svjedoči da je zajedno s još nekim drugim komunistima noć prije kod njega zanoćio na Čerinu gdje ih je lijepo pogostio. Nakon nekoliko dana, pripovijeda još živ svjedok, došao je po njega na Čerin i odveo ga na Služanj gdje su bila dva bolesnika. Budući da je fra Martin odatle htio u Čitluk, on mu je pokazao najkraći put. Otad se fra Martinu izgubio svaki trag. Spomenuti Jure Galić napisao je da su ga ubili škripari, neki drugi da ga je ubila Ozna negdje kod Čitluka, treći da je ubijen na Vionici... Fra Janko Bubalo, pak, u svojoj je knjizi *Apokaliptični dani* zabilježio da je gotovo siguran da je u noći s 12. na 13. veljače 1945. strijeljan u skupini u Ljubuškom iako je o komunistima, dok ih nije upoznao, govorio lijepo (usp. str. 149.).

Masovna grobnica u Ljubuškom, gdje je pronađeno tijelo fra Martina Sopte, nalazi se na lokalitetu Tomića njiva. Kao i do svih drugih masovnih grobnica u komunističko se vrijeme do nje dolazilo krišom. Nije se znalo tko je u njoj točno ubijen, samo se pretpostavljalo, ali se mjesto ljubomorno čuvalo od zatiranja. Svuda okolo niknule su kuće, ali ne i tu jer je svim aspirantima prišapnuto što to mjesto točno sadrži. Padom komunizma devedesetih godina prošloga stoljeća očišćeno je mjesto gdje se pretpostavljalo da je masovna grobnica, poglavito zalaganjem fra Vladimira Kozine i fra Velimira Mandića, te se otpočelo s odavanjem počasti ubijenima u čemu je uvijek uvelike sudjelovao i puk Božji. Zahvaljujući svjedočanstvima i dokumentima, Vicepostulatura postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača« na čelu s vicepostulatorom fra Miljenkom Stojićem od 19. do 28. srpnja 2010. vodila je iskapanje u suradnji s Povjerenstvom za uređivanje i obilježavanje grobišta iz Drugoga svjetskog rata i poraća na području općine Ljubuški na čijem je čelu Vice Nižić. Radovi su se odvijali pod stručnim vodstvom arheologa Tihomira Glavaša i patologinje Marije Definis-Gojanović. Ukupno je otkopano 28 tije-

la. Očito su prije smrti morali kopati mjesto gdje će biti ubijeni jer su pronađeni i ostatci vatre na kojoj su se grijali stražari, moguće sami ubojice. Uz dva tijela pronašli smo ostatke krunice i franjevačkoga habita. Budući da je DNK analiza još u tijeku, čeka se izvješće o identitetu drugog ubijenog fratra, ili možda još nekoliko njih, te tko su ostali ubijeni. Naime, različite su osobe dolazile i kazivale da je ovdje, po svjedočenjima i dokumentima, ubijen i netko njihov.

Fra Martin se rodio 14. veljače 1891. u Dužicama. Roditelji su mu bili Martin i majka Ruža, r. Pinjuh. Na krštenju dobio je ime Franjo. Nakon pučke škole u Rasnu 15. kolovoza 1902. uputio je molbu za primanje u sjemenište na Širokom Brijegu. Franjevački habit obukao je na Humcu 6. kolovoza 1908. Prve privremene redovničke zavjete položio je 6. kolovoza 1909., također na Humcu. Maturirao je na klasičnoj gimnaziji u Mostaru 1910. Tu je od 1910. do 1914. nastavio studirati bogosloviju. Za svećenika je zaređen 21. rujna 1913. u Sarajevu. Studij nastavlja na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (1911. – 1917.) te kasnije u Beogradu. Bio je profesorom na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji na Širokom Brijegu te na Franjevačkoj bogosloviji u Mostaru. Po naravi je bio filozof, a imponirao je širinom i dubinom znanja iz svih područja, odnosno imao je enciklopedijsko znanje. Rijetko je pisao. Poznat nam je samo njegov članak o Solovjevu iz mladih dana. Veliki hrvatski filozof fra Kvirin Vasilj o njemu je napisao da je bio osoba visoke inteligencije i široka znanja, na kakva se nije namjerio ni na jednom od triju sveučilišta koja je pohađao. Franjevačkom jednostavnosti, osobnim siromaštvom i dobrom naravi ostavljao je snažan dojam na svoje učenike i okolinu.

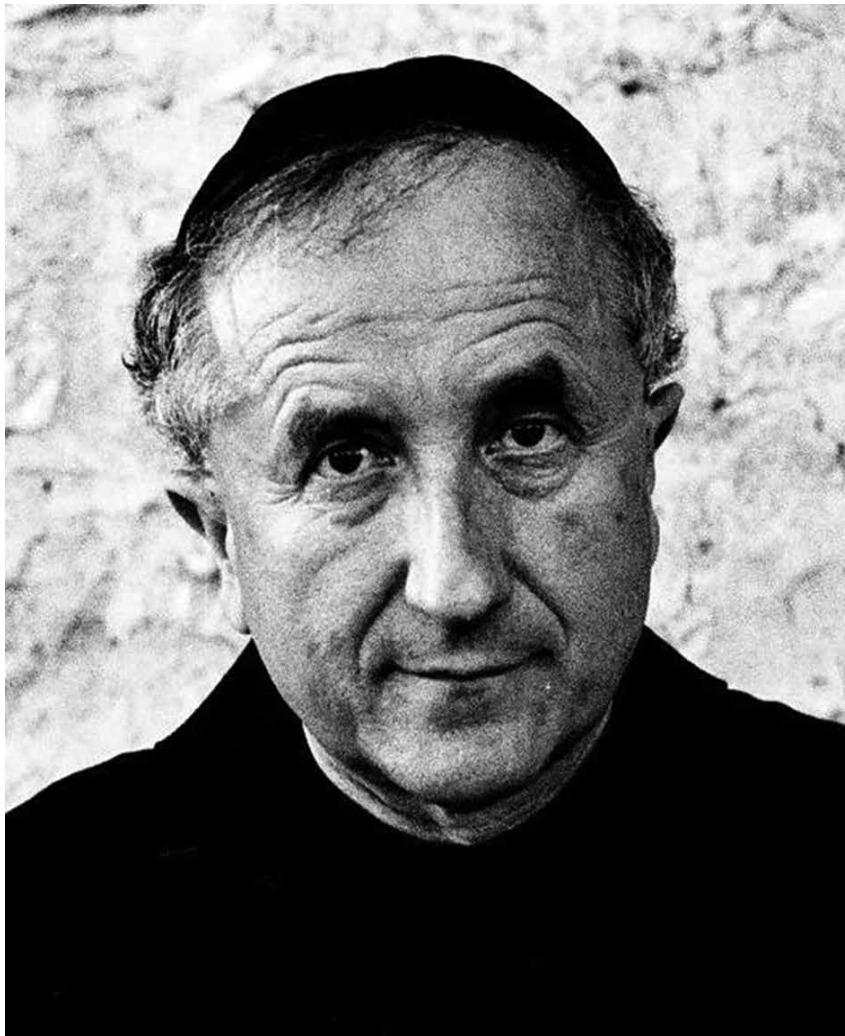
Kad se dovrši DNK analiza, na Humcu će biti održana sv. misa zadušnica za sve ubijene. Nakon mise fra Martinovo tijelo, kao i tijela i drugih pronađenih franjevaca, bit će prevezeno na Široki Brijeg te pokopano u grobnicu gdje već počivaju 22 hercegovačka franjevca koje su ubili komunisti. Tijela drugih identificiranih bit će predana obitelji i pokopana u obiteljskim grobnicama. Tijela onih koji ne budu identificirani, pokopat ćemo u općinsku grobnicu pod brojem i oznakom gdje su pronađeni tako da će biti moguća i naknadna identifikacija. ✍

FRA MARTIN SOPTA (1891. – 1945.)

► Piše: : dr. sc. fra Robert Jolić

Jedan od 66 hercegovačkih franjevacu koje su tijekom Drugoga svjetskog rata i poraća ubili komunisti bio je fra Martin Sopta, dugogodišnji profesor u Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji na Širokom Brijegu i Franjevačkoj bogosloviji u Mostaru – vrstan matematičar i filozof, čovjek široka duha koji je u sjećanju svojih učenika ostao poznat ponajprije po svojemu enciklopedijskom znanju, a onda i po svojoj šaljivoj naravi. O njemu se pripovijeda da je zapravo bio prilično sklon socijalizmu i nimalo sklon fašizmu i nacizmu – pa je potpuno apsurdno da su ga ubili »njegovi«, komunistički partizani, i to ubrzo nakon što su preuzeli vlast u Hercegovini, u veljači 1945., u istome mjesecu kada su hercegovački franjevci doživjeli najveću tragediju uopće u povijesti franjevačkoga pokreta na našim prostorima. U tom mjesecu ubijeni su i brojni drugi, na Širokom Brijegu i Mostaru, kao i na drugim mjestima: ukupno 45 mučenika od 66 sveukupno ubijenih u ratu i poraću!¹

Za fra Martinov grob donedavno se nije znalo. Konačno je njegovo tijelo 2010. ekshumirano iz masovne grobnice u Ljubuškom te potom početkom 2013. i identificirano na pa-

tologiji u Kliničkom bolničkom centru u Splitu. To je i temeljni razlog da ovdje nastojimo donijeti njegov iscrpan životopis – koliko je to moguće na temelju očuvane građe.

Djetinjstvo i školovanje

Fra Martin je rođen 15. veljače 1891. u Dužicama, župa Rasno, i već sutradan kršten u rašanjskoj crkvi.

¹ Usp. R. JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, Mostar, 2011., str. 523., 525. – 526.

² Jedan Martin Sopta bio je glavar sela Dužica i iz njegove je kuće bio pokraden kukuruz koji je za svoje siromašne župljane kupio župnik fra Blaž Jerković, vjerojatno na samome kraju Prvoga svjetskog rata. O toj je krađi fra Blaž pisao Provincijalatu 18. travnja 1919. Kasnije se vodila parnica između Martina Sopte i fra Blaža Jerkovića vezana za navedenu krađu (Arhiv Provincije: SP, sv. 52, f. 85; sv. 54, f. 150). Nisam siguran je li navedeni Martin Sopta ista osoba s Martinom Soptom, ocem Franje (fra Martina) Sopte.

Počinjemo objavljivati radove s nagradnog natječaja na temu o ubijenim hercegovačkim franjevcima koji se raspisuju u sklopu Dana pobijenih hercegovačkih franjevaca 4. – 7. veljače. Radove predstavljamo po uzrastima kako su i napisani. One koje zbog oblika ili dužine ne mognemo objaviti, naznačit ćemo gdje se mogu pronaći na internetu.

NATJEČAJ 2012.

Uzrast: djeca

1. nagrada

NAŠ FRA IVO

► Piše: **Petar Slišković**, IV. r. OŠ Mokro

Sjećam se priča koje mi je pričao moj djed o Širokobriškim mučenicima. Među njima bio je i njegov stric fra Ivo. Taj dan došao je vidjeti majku koja ga je savjetovala da ostane u kući znajući da ako se vrati u samostan, može lako stradati. Na te riječi fra Ivo je ljutito rekao: »Kako bude mojoj braći, neka bude i meni!« Uzeo je torbu i vratio se u samostan. Sljedećeg dana fratre su ubili, a neke su odveli u nepoznatu smjeru. Tako je i naš fra Ivo postao Širokobriškim mučenikom i našim zagovornikom kod Boga. ✍

2. nagrada

Anica i Marija Čužić napravile su kratak film **KRV ZA VJEČNOST**. Možete ga pronaći na portalu Vicepostulature *pobijeni.info* + Odjek u puku + Natječaj. ✍

3. nagrada

ŠIROKOBRIŠKI MUČENICI

► Piše: **Anđela Spajić**, VII. b, 1. OŠ Široki Brijeg

Širokobriški mučenici stradali su u 20. stoljeću, točnije između 1942. i 1945. Pobijeno je njih 66, a da ne spominjemo one koji su kasnije zaglavili u tamnici. Bili su žrtve komunističkog terora, bili su žrtve onih ljudi koji nisu vjerovali ni u što osim u svoju Partiju. Stradali su samo zato što nisu htjeli pogaziti svoju vjeru, vjeru u Isusa Krista. Kasnije su izlazili različiti članci o tome kako su fratri skrivali ustaše i njihove snajperiste. Time su komunisti htjeli uvjeriti narod da je njihov čin bio pravedan i za dobrobit svima. Ali, narod je znao pravu istinu. Među poginulim fratrima bio je fra Leo Petrović, provincijal i dugogodišnji predsjednik Napretka. Fra Melhior Prlić, fra Tadija Kožul i fra Jozo Bencun samo su neki od pobijenih fratara na Širokom Brijegu. Tim okrutnim činom komunisti su nanijeli veliku štetu Širokome Brijegu i širenju pismenosti. Mi što živimo danas, možemo se samo sjećati naših fratara, diviti se njihovoj hrabrosti i biti čvrsti u odluci da se nikada, baš nikada ne ponovi ovakav događaj. ✍

Uzrast: mladež

1. nagrada

Lucija Hrstić napisala je tekst i glazbu za pjesmu SVETI PASTIRI. Pjesmu možete pronaći na portalu Vicepostulature pobijeni.info + Odjek u puku + Natječaj. ✍

2. nagrada

SJEĆANJE

► Piše: **Sofija Naletilić**, III. d, Gimnazija fra Dominika Mandića, Široki Brijeg

Važni životni nadnevcu preminulih osoba oduvijek su bili i uvijek će biti bitni u životima njihovih najbližih i najmilijih. Ali ta sjećanja i uspomene za svakog su pojedinca posebna i jedinstvena priča. Način na koji su nas naši bližnji napustili i onaj trag koji ostave, oblikuje našu misao, sjećanje na njih. A svojih dragih pokojnih sjetimo se posebno na njihove obljetnice smrti, ali za neke osobe ta jednostavna i rijetka sjećanja nikad nisu bila moguća. Ne zato što ih više nema s nama ili da ne prihvaćaju činjenicu da njihovih najmilijih nema, nego zbog činjenice da ne mogu otići na grob i zapaliti svijeću za njih i da ne mogu vidjeti i čuti istinu; bili su osuđeni na neprestan nemir i razne misli. Govorim o roditeljima i prijateljima koji su do posljednjeg daha čekali bilo kakvu informaciju nakon počinjena krvoprolića koje je počelo 1942., što i nije tako davno... Ali čovjek ustane i skine okove, skine gustu mrežu koja se zaplela otežavajući mogućnost da se prebrodi tadašnja sadašnjost i očekivana budućnost, otrgne tugu i žalost te ih pretvori u milost i zahvalu. A i gdje se to više ukazala Božja veličina i moć nego za tih godina nezamisliva zločina?

Za vrijeme svog djetinjstva nisam shvaćala pouke priča koje su mi moji roditelji prenosili, bilo mi je nezanimljivo slušati o nekom čovjeku kojega uopće nisam upoznala i koji tada uopće nije ni postojao. E, postojao je, i te kako je postojao... U sobama u kojima sam boravila, na slikama koje sam po policama premještala, knjige koje sam nemarno razbacivala i skrivala, nalazila se duhovna prisutnost čovjeka koji je neizmjereno bitan i za upravo onu 1942., a posebno za moju obitelj. Pričali su mi pokazivajući slike: »Vidiš, ovo je fra Stjepan Naletilić, on je tvoj blagoslov i mir, on ti treba biti molitva i utjeha zbog onoga što je i zbog onoga što će zauvijek ostati!« Rekli bi mi da je on, uz onog anđela čuvara kojem se obraćam na kraju dana, onaj koji je dao svoj život predajući se u potpunosti u ruke Gospodinu. Ja bih na kraju zapamtila samo to da se on prezivao kao i ja, Naletilić, i da ima nekakvog značenja s prošlim događajima koji su bili žalosni, ali koji su ipak bili vrijedni pamćenja i spomena.

Nerijetko sam znala boraviti u radionici babe Penavuše te bih išla od skulpture do skulpture promatrajući ih po tko zna koji put. Prilikom jednog takvog promatranja ugledala sam skulpturu koja prikazuje fratre kako gore u plamenu. Dozivala sam tatu ushićeno pitajući ga što to zapravo znači. Tata je počeo pričati, ali je oduljio s opisima pa sam mislim počela lutati i razmišljala o hrpi pitanja koja su me mučila vezana za te fratre, a posebno fra Stjepana koji se često spominjao u obitelji. I onda bih kao rekla: »Ah, da! Za njih idemo na posebnu misu svake godine!« I tako bi priča završila...

Sada, nakon nekoliko godina osjećam potrebu iskazati poštovanje svim fratrima koji su bez ikakve krivnje bili mučeni i ubijeni. Kada sam nedavno čula da se raspisuje natječaj za sastav o ubijenim fratrima, kroz mene su prošli trnci, bljesnule su mi slike i glasovi koji su mi pripovijedali o fra Stjepanu. Znala sam da ću sjediti i pisati ovo, jednostavno sam znala i nisam prestajala razmišljati o svemu tome, znala sam da svu tu prošlost mogu shvatiti uz svoju obitelj, koja je jako dobro poznavala prenošene događaje i sve okolnosti koje su se zbivale za vrijeme tog doba. Počela sam tražiti informacije i saznah puno toga. Pronašla sam sve zabilježene podatke o fratrima, a posebno o fra Stjepanu... On je bio prvi, prvi ubijeni hercegovački franjevac koji je bio mučen, spaljen, ponižen, zgažen i bačen. Kažu da je najgore bilo slušati lažne iskaze ljudi koji su dolazili da bi smišljenom laži još više poticali tugu koja ih je već tada bila zarobila. Govorili su da su ubijeni, pa da nisu, da su ostali raditi tamo, da su pobjegli preko granice! Nakon toliko toga ružnoga, njima je na kraju bilo samo bitno da ih dostojno pokopaju i zapale im svijeću. Tada se govorilo o fratrima na razne načine, a nije bilo ni toliko poštovanja da dobiju svoju osmrtnicu, da ih se dostojno pokopa.

Fascinira me snaga tih fratara jer su s toliko spokoja dali svoj život, kako je jedan svjedok rekao da su u miru, moleći zaklopljenih očiju, čekali. Potrebno je da sav naš narod, a posebno mladi, znaju o njima jer oni su najbolji primjer

i uzor svima. Svojim svjedočanstvom najbliži su Kristu. Oni su dali svoj život da bi svjedočili o vječnim vrijednostima te vječnoj i nepobjedivoj snazi, ali i da bi dokazali veličinu ljubavi, mira i Božjega spasenja.

Dan-danas za mnoge se od njih pitamo hoće li ikada biti pronađeni posmrtni ostatci ili će provalije i druga mjesta ostati njihov zajednički grob. To je istina koja boli, ali koja je mnoge ljude potakla na molitvu i vjeru u nadu da će svi mučenici jednoga dana biti dostojno pokopani. Budimo snažni u vjeri i ne posustajmo u životnim strahovima koji nas gaze i pokušavaju uništiti. Sjetimo se žrtve naših franjevaca i sve će biti jasnije.

U svemu tome stalno sam se zapitkivala kako je to moguće, kako je moguće živjeti u takvoj boli i neznanju pitajući do zadnjega trenutka što se zapravo dogodilo!? To je prikaz Božje snage i milosti prenesene na čovjeka jer se ljudski to ne čini moguće. Što nas danas muči? Je li blisko s našim franjevcima i njihovom žrtvom?

Mislim da se svi danas trebamo poistovjetiti s njima, u svojoj boli moliti za njih uz njih misleći na ono što su prošli jer je njihova tjelesna bol bila jednaka onoj duševnoj za obitelj. Zato sjetimo se njih, barem pogledajmo prema njihovim slikama u crkvi, pogledajmo zapaljenu svijeću koja osvjetljava njihova nekadašnja lica: bili su sretni, zadovoljni, bili bi i sada ako izmolimo štogod za njih jer oni se već za nas na dobru mjestu mole.

Svake godine gledam velik broj ljudi koji dolaze na sv. misu, svake godine 7. veljače molitvama se prisjetimo nevino ubijenih fratara i svih drugih nevinih žrtava našega naroda. Oni nam trebaju biti poticaj. Svaki je od njih na jedinstven način i ustrajno u molitvi nastojao očitovati Kristovu ljubav predano služeći svome narodu. Ostavili su za sobom neizbrisiv trag poštenog i mirnog, dobrotom i ljubavi ispunjenog, Bogu posvećenog života.

»Kada vam sve oduzmu, ostat će vam dvije ruke, sklopite ih na molitvu i tada ćete biti najjači.« (Blaženi Alojzije Stepinac) ✍

3. nagrada

ANDRIJA

► Piše: **Andela Marušić**, III. b, Gimnazija fra Dominika Mandića, Široki Brijeg

U širokobriješkoj crkvi toga zimskoga jutra bilo je neopisivo tiho. Malo kad bi takva teška tišina boravila u kamenoj ljepotici, no odjednom ju je prekinuo zvonki hod malog djeteta. Osmogodišnji Andrija trčao je središnjim prolazom prema sakristiji. Sav zapuhan otvorio je vrata i u istom trenutku počeo: »Faljen Isus! Da vidite fra Ivo, jučer u nas...« Tada je maleni zastao. U čudu je gledao praznu sakristiju, gdje bi inače nalazio više fratara. Često bi tamo dolazio s vijestima iz svoga zaseoka, a svim je fratrima bio ljubimac. Oni su ga često poučavali o vjeri, a on je njih razveseljavao brzim usvajanjem, jako naprednim za svoje godine. Vidjevši taj neobičan prizor, nekoliko je puta viknuo ime svakog fratra kojeg bi se sjetio. Praznim samostanom čuli su se dječji povici: »Fra Ivo? Fra Marko? Fra Stanko? Fra Krsto? Fra Tadija?...« No, tog jutra nije bilo odgovora. Andrija se vrati u crkvu gdje su sada bile četiri bake. One su izgledale tužne, a njegov dječji um shvatio je da nešto nije u redu. Kad su ga ugledale, bake su pred sobom prekrizile ruke zaklanjajući lice i krišom brišući suze, da dječak ne vidi. Andrija je tada izašao iz crkve te krenuo kući. Putem se ogledavao ne bi li ugledao kojeg fratra u dvorištu, no vani je bilo kao i unutra – nigdje nikoga. Osjetio je nemir u zraku koji je dao naslutiti da ovaj Brijeg više nikad ne će biti kao prije...

Jednog zimskog jutra, godine Gospodnje 1955., iz Gelbaja u blizini crkve, čula se lagana pjesma. Nije to bio pjev ptica, već to pjevaše mlado momče. Prvijenac očev, ponos svoga sela i svoga Brijega, hitio je na molitvu da s Bogom započne svoj dan. Svaki put je tako pjevušio, no ovoga jutra nešto ga je usred pjesme stegnulo u srcu. Najednom se sjeti onog dana prije deset godina, a kao da je bilo jučer. Tada uminuše njegovi prijatelji, Kristovi učenici i službenici naroda svoga. Misli mu se nizaše: »Malen bijah, no već sam tada osjetio veličinu toga okrutnog čina što se zbilo na rodnome mi Brijegu. Želim da svi ljudi znaju tko su bili moji prijatelji koji život svoj položise za Boga jedinoga...« U tim mislima ode mladi Andrija do svoga vječnog skrovišta. Ušavši u crkvu, pogledao je u ona vrata kroz koja je nekad prolazio, dolazio k braći franjevcima koje je tako nevino i djetinje iskreno volio, kao da su mu braća po krvi. Niz obraze su mu potekle dvije suze koje nije zaustavljao. Pustio je da isteku do kraja, a tada su mu iz srca izašle riječi molbe Bogu: »Gospodine i Bože moj, koga su gorljivo tražila moja pobijena braća, daj snage našem narodu da uvijek molimo za svoga neprijatelja, kako Ti to želiš. Daj da jednog dana cijeli kršćanski narod prepozna život u predanosti Kristu i kod naših mučenički ubijenih fratara te ih uzdigni na čast oltara. Neka oni ostanu naš vječni uzor kako živjeti za Boga.« Rekavši te svečane riječi, ustade ohrabren i obogaćen Duhom Svetim, spreman za sva buduća životna iskušenja. ✍

Svjetski književnik Michael D. O'Brien o nama, o Međugorju, o Širokom Brijegu...

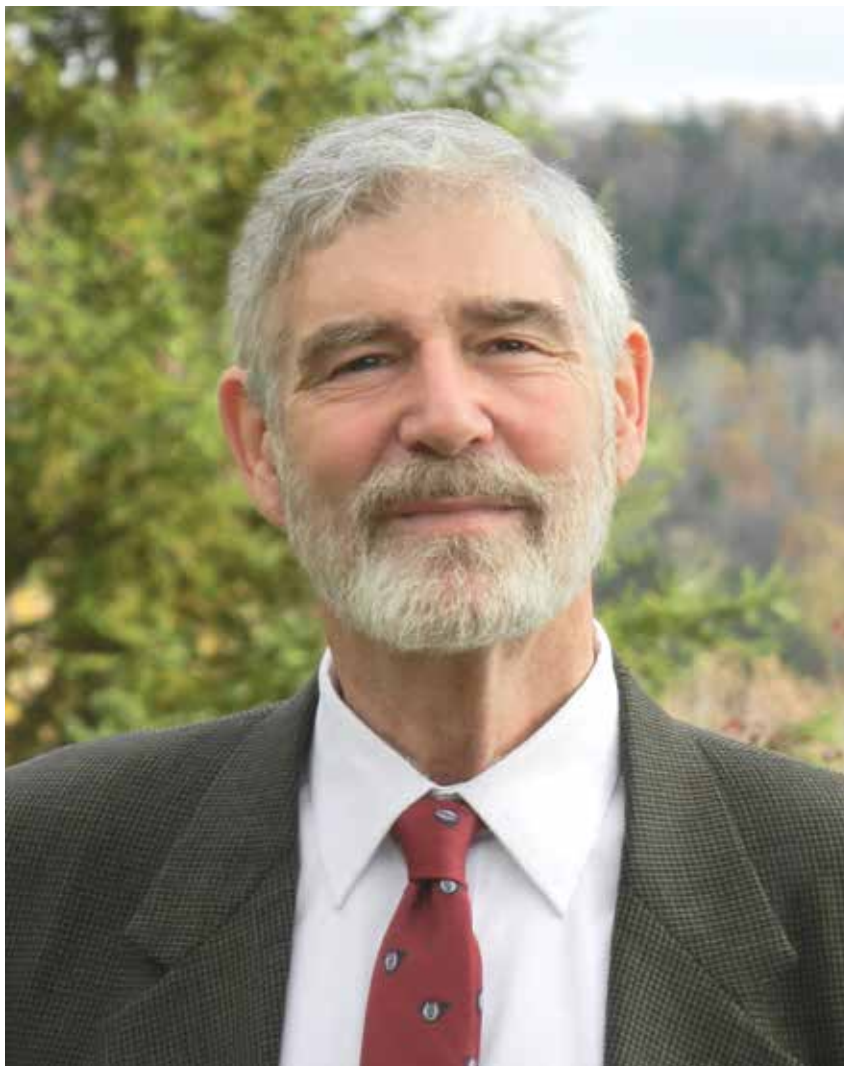
MUČENIČKA KRV RAĐA VELIKIM PLODOVIMA

► Piše: : Krešimir Šego

Michael D. O'Brien glasoviti je kanadski književnik i slikar čija su djela objavljena i na hrvatskom jeziku. Više puta posjetio je Hrvatsku i BiH, a njegov prošlogodišnji posjet Mostaru, Međugorju, Širokom Brijegu i Posušju te Sarajevu bio je prigoda da čujemo promišljanja katoličkog književnika čija su djela odreda uspješnice.

Poštovani gospodine O'Brien, molim Vas predstavite se čitateljima našeg glasila *Stopama pobijenih*: kad ste i gdje rođeni, u kakvu ste okružju odrastali i kako to da u Vašem djelu – književnom i slikarskom – prevladava kršćanska tematika?

Rođen sam 1948. u Ottawi u Kanadi. Moj je otac bio pilot te se zbog toga moja obitelj selila nekoliko puta, poglavito za vrijeme moga odrastanja kada sam živio u primitivnom eskimskom selu na Arktiku. Moja majka bila je pobožna katolkinja, a otac nije bio vjernik. Mi djeca odgojeni smo u katoličkom duhu, no kako sam odrastao, u razdoblju kasnog puberteta nisam više vjerovao. Smatrao sam se agnostikom, a ponekad bezbošcem. Međutim, kada sam navršio 21 godinu, Gospodin mi je u svom velikom milosrđu udijelio neobičnu milost. U najtežem razdoblju života zavapio sam mu, Njemu kojemu se nisam molio, niti mislio na Njega u proteklih pet godina sljepila svoga života. Gospodin je odgovorio odmah: mirom, spasenjem i nadnaravnim znanjem. To je znanje bilo odraz stanja moje duše, moje potre-

be da se odmah vratim Katoličkoj crkvi. Od tog trenutka moj se život promijenio, a kao plod redovitog sakramenta ispovijedi i euharistije započeo je put ozdravljenja. Istaknuo bih da sam tijekom ove milosti »otkrivenja« imao neku vrstu unutarnje spoznaje o prirodi našega vremena, velikoga rata koji je stupao na pozornicu velikom silinom. Razumio sam, ne znajući kako, da živimo u vreme-

nu povijesti koja izgleda slično onim vremenima proreknutima u *Knjizi Otkrivenja*.

U Europi danas nema puno pisaca koje bismo mogli nazvati kršćanskim piscima, a takvo je stanje i u hrvatskoj književnosti. Kao da je ta tematika izvan zanimanja i pisaca i čitatelja, a, s druge strane, Vaša su djela uspješnice- i kritika i čitatelji ocjenjuju ih vrhunskima.

Praznina u srcima mnoštva ljudi u suvremenim vremenima čežnja je za istinom i ljubavlju. To je ono mjesto gdje vjerodostojna kultura može pomoći u spasenju čovječanstva. Ako je stvarateljski rad u isto vrijeme i velika priča i velika umjetnost, tada on može dodirnuti ranjena srca ljudi na način na koji, primjerice, teologija ne može.

Dio problema je da daroviti pisci nisu spremni prihvatiti rizik pisati otvoreno kršćanska djela o velikoj dramati postojanja. Strah može zapriječiti putove za ovu vrstu poziva. To je također nedostatak povjerenja u božansku providnost koja može otvoriti sva zaključana vrata i pokazati nam putove kroz tamu vremena u kojemu živimo. Stvarnost je sljedeća: Isus je gospodar nemogućega. On može donijeti neku vrstu katoličke renesanse kulture u novoj evangelizaciji. Naš je zadatak odgovoriti na tu milost. Moje su knjige postale uspješnicama na mnogim jezicima i to je znak da Bog može učiniti nemoguće. Ali mi moramo moliti da se to dogodi mnogim kreativnim ljudima koji će imati hrabrosti iskoračiti u vjeri, koji su spremni žrtvovati se i rasti u povjerenju. Krist će donijeti dobre plodove ako napravimo svoj dio.

Kakvo je stanje glede kršćanskih pisaca i kršćanske tematike u Kanadi i SAD?

I dalje je teško. Iako postoje određene mogućnosti za kršćansko izdavaštvo u SAD-u, one su manje u Kanadi. Čak i sada, kada je nakladništvo mnogo jeftinije nego u prošlim vremenima, činjenica je da je katoličko izdavaštvo (mislim na pravo katoličko, beskompromisno na svaki način) samo djelić onoga što je postojalo prije šezdeset godina. Mi smo bili uronjeni u iznimno snažnu društvenu revoluciju, u »diktaturu čudorednog relativizma« koja je više od jednog naraštaja priječila kršćanski glas u kulturnom »mainstreamu«. To se i dalje nastavlja, politički

i kulturno ide na gore. Međutim, razvijamo nove strategije i novu hrabrost. Mladi naraštaji katolika iznimni su ljudi, puni života, puni velikodušnosti, puni nade. Oni su budućnost.

Već u romanu *Posljednja vremena* nalazimo i hrvatske teme, pogotovo iz razdoblja velikosrpske agresije početkom devedesetih godine prošloga stoljeća. Kad ste počeli upoznavati povijest i suvremenost hrvatskoga naroda i kako se to događalo?

Tijekom 1991. pa do 1995. pratio sam vijesti o ratu na prostoru bivše Jugoslavije kada su republike objavile samostalnost i pretrpjele srpsku invaziju. Kasnije, kada su se pojavile priče o genocidnim zločinima u našim medijima, bio sam duboko protresen. Patnje Hrvata katolika i muslimana Bošnjaka u Bosni i Hercegovini i stradanje Hrvata u područjima Hrvatske gdje su Srbi napali... sve je to podsjetnik na ono što se može dogoditi kada se ljudska stvorenja odvrte od Boga. Njeguje li se mržnja u srcu, dijabolični duhovi imaju više utjecaja te se onda mogu pojaviti najstrašnija zla. Nevine žrtve najviše trpe. U mom prvom objavljenom romanu *Otac Ilija* (1996.) namjeravao sam razgovarati s njim o tomu pa tako izmišljeni lik fra Jakov, koji je preživio zločine, predstavlja patnje mojih kolega katolika u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

Potom ste svoj opsežan roman *Otok svijeta* napisali o jednom duljem razdoblju hrvatske žrtve i trpnje. Dolazite iz književnosti koja ima potencijalno ogroman broj čitatelja. Zanima me kako su prvi čitatelji, urednici i nakladnici *Otoka svijeta* reagirali na temu o kojoj je riječ. Jesu li se, a i Vas pitali, tko će knjigu čitati?

I dok sam pisao roman *Otok Svijeta*, želio sam »govoriti« za one koji imaju jako malo ili nimalo glasa na

Zapadu, gdje je hrvatsko iskustvo ili nepoznato ili neshvaćeno. S druge strane, osjetio sam da je priča utjelovljenje onoga što se može proširiti na cijelo čovječanstvo ako se ne pokaje za grijeh i propuste. Od početka, kada sam prvi put predao rukopis, moj engleski izdavač i glavni urednik veoma su zavoljeli knjigu. Dobar dio povijesti u njoj za njih je bio novost, ali su razumjeli da temeljna ljudskost glavnoga lika Josipa Laste ima opće značenje. Moj je izdavač rekao: »Ova priča treba biti ispričana, sve da i ne prodamo mnogo primjeraka.« Govorili su o knjizi s mnogo uvažavanja, a sad je izdana (ili će uskoro biti izdana) na pet jezika.

Jeste li na trenutke možda i sami razmišljali što vam je ovo sve trebalo, ta tko u bijelome svijetu znade za zločine iz Drugoga svjetskog rata i poraća u BiH i Hrvatskoj, za Goli otok...?

Osoba sam koja voli »nemoguće« zadatke, kada je »poslanje« dano kao poziv, kao konkretna Božja milost. Mnogo sam puta u molitvi prije svete pričesti začuo unutarnji glas koji govori: »Budi uvijek spreman izgubiti sve radi istine«. Ja sam spreman, i u tome je mir jer jedina stvar koje se bojim jest da ne padnem u sljepilo i gluhoću prema volji Božjoj. Živio sam gotovo četrdeset godina kao katolički umjetnik i pisac odgajajući šestoro djece s vrlo malim dohotkom. Živjeli smo u siromaštvu većinu vremena. Čak ni sada nije lako preživjeti, ako možete u to vjerovati! No, tu je mir i radost da budem ono što Gospodin želi. Moja žena potpuno je ujedinjena sa mnom u ovome, ona je uvijek ta koja me ohrabruje kada sam pred kušnjom i dvojboj. Čak i u neizbježnim kušnjama obeshrabrenja za nas je krajnje važno pitanje želi li Gospodin da se ova priča ispriča i čuje. Kroz razdoblje uvodnoga istraživanja i jedne godine pisanja zbile su se mnoge nevjerojatne duhovne potvrde da moram nastaviti raditi na *Otoku svijeta* dok se ne objavi.

NAŠA IZDANJA

- Plakat *Pobijeni hercegovački franjevci 1942. – 1945.* (48 x 33 cm), 2008. (3 KM)
- Letak *Pobijeni hercegovački franjevci 1942. – 1945.*, 2009. (0,3 KM)
- Jozo Tomašević – Koška, *Istina o ubijenoj gimnaziji*, Vicepostulatura – Naklada K. Krešimir, Humac – Zagreb, 2010. (20 KM)
- Uvezani brojevi *Stopama pobijenih 2008. – 2010.* (20 KM)
- Sličica *Pobijeni hercegovački franjevci 1942. – 1945.* (10 x 7 cm), 2011. (0,3 KM)
- Naljepnica *Pobijeni hercegovački franjevci 1942. – 1945.* (12 x 9 cm), 2011. (0,3 KM)
- Obilježivač za knjigu *Pobijeni hercegovački franjevci 1942. – 1945.* (20 x 7,5 cm), 2011. (0,3 KM)
- dr. fra Častimir Majić, *U nebo zagledani*, Vicepostulatura – Alfa, Široki Brijeg – Zagreb, 2011. (25 KM)
- Suvenir *Plakat* (17,5 x 12,5 cm), s mogućnošću vješanja o zid ili samostalnog stajanja, 2011. (10 KM)
- fra Jerko Karačić, *Uspomene iz doba mučeništva*, Vicepostulatura – Nova Stvarnost, Široki Brijeg – Zagreb, 2012. (20 KM)
- *Kosti smiraj traže*, Povjerenstvo za istraživanje i obilježavanje grobišta iz Drugog svjetskog rata i poraća – Vicepostulatura, Široki Brijeg, 2012. (10 KM)

PREPORUČUJEMO

- Janko Bubalo, *Apokaliptični dani*, Gral, Široki Brijeg, 2002. (www.gral.ba)
- Plakat *Hercegovački franjevci žrtve komunističkog zločina 1942. – 1945.* (98 x 68 cm), Povjerenstvo za pripremu kauze mučenika, Mostar, 2006. (www.franjevci.info)
- fra Ante Marić, *Tragom ubijenih hercegovačkih fratara*, Povjerenstvo za pripremu kauze mučenika, Mostar, 2007. (www.franjevci.info)
- don Anto Baković, *Hrvatski martirologij XX. stoljeća*, Martyrium Croatie, Zagreb, 2007. (Petrova 47)
- fra Ante Marić (uredio), *Leo Petrović, prvi hercegovački franjevac doktor znanosti*, Franjevačka knjižnica, Mostar, 2008. (www.franjevci.info)
- Gojko Zovko, *Druga strana medalje*, Kigen, Zagreb, 2008. (www.kigen.hr)
- Fran Živičnjak, *U vječni spomen*, Udruga Macelj 1945., Zagreb – Đurmanec, 2008. (Zagreb, Vojnovićeva 15)
- *Macelj – gora zločina*, Udruga Macelj 1945., 2009., (udrugamacelj1945@gmail.com)

DAROVATELJI

Za DNK analizu posmrtnih ostataka pobijenih u Knešpolju (Široki Brijeg) i na Tomića njivi (Ljubuški):

- Stanko Dugandžić, + Marijana, D. M. Ograđenik 100,00 KM
- Slavko Ljubić, Široki Brijeg 100,00 KM
- Slavka Vukoja, Mokro 98,00 KM

Za ostale potfivate i potrebe Vicepostulature:

- N. N., Široki Brijeg 50,00 KM
- Broćanska zajednica, Zagreb 1.000 kn
- Zoran Dođig, Zagreb 200 kn
- Župske sestre u Istri, Cerovlje 50 EUR
- fra Stanko Banožić, Luzern 350 CHF
- Vladimir Begić, Donaueschingen 100 EUR
- fra Ante Međić, Graubünden 150 CHF

- fra Ivan Prusina, Zürich 350 CHF
- Slavka Čolak, Edmonton 300 CAD
- fra Josip Nenad Galić, Chicago 100 USD
- Alois First, Mississauga 300 CAD
- Andrija Marić, Cleveland 1.000 kn

Slanje dobrovoljnih priloga (Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM – Vicepostulatura, s naznakom za što):

- poštanskom uputnicom (BiH: Kard. Stepinca 14, 88220 Široki Brijeg; HR: Humac 1, p. p. 1, 20352 Vid)
- UniCredit Bank d.d. Mostar, poslovnica Ljubuški; IB: 4227318660009; žiro-račun (BiH): 3381602276649744; devizni račun (inozemstvo): IBAN: BA393381604876650839, SWIFT: UNCRBA22

Najljepša hvala svima koji molitvom, dobrovoljnim prilozima i radom podupiru pripremu postupka mučeništva naše ubijene braće. Svakog 7. u mjesecu na Širokom Brijegu govorimo sv. misu za vas. Neka vas blagoslovi dobri svemogući Bog!